HENRIK IBSEN (20. maj 1828 – 23. maj 1906)

OM AT OVERSÆTTE IBSEN – OM AT BEARBEJDE IBSEN

– DEN SKJULTE IBSEN

OVERVEJELSER af Jacob Oschlag

Om af oversætte Ibsen

Hvad sprog skrev Ibsen på?
Det er en udbredt opfattelse, at Henrik Ibsen skrev sine skuespil på dansk. Det er ikke rigtigt. Ibsen skrev på sin samtids norsk-dansk. Henrik Ibsens tekster indeholder mange norske ord. Det er ikke altid let at se, for ordene kan minde om et lidt gammeldags dansk sprog, men det er ord, der også er forskellige fra danske ord i hans samtid. ”Kveld” hedder aften på dansk både i 1884 og i dag, ”bra” er fint, og ”sendte bud” betyder inviterede - for at tage nogle eksempler. Det er ord, der forstås, når man læser dem, men de vil lyde forkert fra scenen. Nogle ord kan ligefrem blive fatale ved en fejloversættelse. Når der om vildanden siges, at ”hun har slet ingen lyde”, så er det jo mærkeligt, at vi flere gange hører vildanden fra loftet. ”Lyde” betyder fejl, og det kendes mest på gammelt dansk for det modsatte, ”lydefri” i betydningen fejlfri. Nogle faste vendinger er forskellige fra norsk til dansk. Når Ibsen f.eks. bruger udtrykket ”tyfus og forrådnelsesfeber”, så svarer det til det danske ”pest og kolera”. Andre udtryk er blevet så kendte som Ibsencitater, at de bør bevares i en oversættelse, det gælder udtrykket ”den ideale fordring”. Fordring, som betyder krav, er et ord, der kendes mest fra bankverdenen, men det bruges også af den teologiske filosof K. E. Løgstrup, når han taler om ”den etiske fordring”, måske en inspiration fra Ibsen.

Det er ofte i sproget, at de forskellige personer fremtræder med deres særpræg, og i god dramatik taler personerne forskelligt. Sproget kan også varieres ud fra hvem, man taler til. Det afhænger af relationen, og hvad man vil opnå med det, man siger.

Henrik Ibsens tekster skal oversættes til et nutidigt scenesprog, men uden søgte moderniseringer. Målet for denne oversættelse har været et sprog, der kunne tales på Ibsens tid og forstås i vor tid.

Om at bearbejde Ibsen

Skrev Ibsen for scenen eller for et læsende publikum?
At bearbejde en tekst er at tilrettelægge den til en opførelse. Det er klart, at det kræver en bearbejdelse, hvis man vil overføre en tekst fra en form til en anden eller fra et medie til et andet. Men hvorfor bearbejde en dramatisk tekst, ovenikøbet en klassisk tekst af en stor dramatiker?

Henrik Ibsen skrev sin tekst for et læsende publikum. Selvfølgelig var det også med henblik på opførelse, men Ibsen havde sin hovedindtægt fra sine bøger. Ofte udkom Henrik Ibsens skuespil i

oktober i god tid til julesalget, og i de bedste tilfælde kunne der ligge 10.000 eksemplarer ”under juletræet”.

Det kan være krævende at læse et skuespil, hvis man ikke hele tiden har billedet og personerne klart for sig. Ibsen gjorde det lettere for læserne ved ikke at have for lange replikker, uden at medspilleren siger noget. Det er ofte replikker, som har karakter af afbrydelser eller overflødige spørgsmål: Ja? Og? I en dialog skal der tages stilling til alt, hvad der bliver sagt. Det er en proces, hvor skuespilleren lytter, reflekterer og svarer. Det betyder, at man har en indstilling for hver replik. På den måde kan ord, der ikke har den store betydning, forlænge en scene betydeligt. Det vil give en større koncentration både for publikum og skuespiller, hvis en konstrueret dialog bliver til en mindre monolog. Det er også meget forskelligt at læse et skuespil og at se et skuespil. Mange ord i en tekst erstattes af skuespillerens mimik og bevægelse, og derfor kan den skrevne tekst strammes og rendyrkes.

Ibsens skuespil – klassikere eller nutidige skuespil?
Ibsens skuespil regnes i dag for klassikere, men da de blev skrevet var de i høj grad nutidige skuespil. Vi spiller Ibsens skuespil i dag, fordi emnerne og problemerne stadig opleves som relevante, ja, og så fordi det er stor dramatik. Alligevel kan tonen i stykket virke gammeldags, men det skyldes, at Ibsen skrev ud fra de konventioner, som fandtes i det samfund og det samfundslag, han beskrev. Et eksempel er de mange gange, personerne nævner hinandens navne og stillinger. Der er selvfølgelig ikke kun konvention, når Gina i tiltaleform kalder sin mand Ekdal, mens han kalder hende Gina, men det er ikke nødvendigt, at det sker ved næsten hver eneste tiltale. På samme måde siger Hedvig hver gang far, og gamle Ekdal tiltales af Hedvig og Gina hver gang som bedstefar. Gregers Werle tiltales af Gina og Relling som ”unge hr. Werle”, og det er jo både en konvention og en karakteristik.

Om at bearbejde ”Vildanden”

En helhedsforståelse.
”Enhver detaljeret analyse forudsætter en helhedsforståelse af teksten” ”Helheden i teksten giver sig af, at forfatteren har villet formidle en bestemt livsfølelse eller et livssyn, en bestemt livsfortolkning.” Denne bearbejdelse af ”Vildanden” er resultatet af en helhedsforståelse af teksten, en tolkning.

Henrik Ibsen havde en evne til at formulere replikker med en særlig klang og vægt. Når de siges fra scenen, nikker publikum genkendende og bekræftende. En sandhed er blevet sagt. I ”Vildanden” findes en sådan replik: ”Tager De livsløgnen fra et gennemsnitsmenneske, tager De lykken fra ham”. Replikken siges af doktor Relling i en diskussion, ja, næsten skænderi med Gregers Werle. Gregers Werle har også sin sandhed, han taler om ”den ideale fordring”, kravet om sandheden for enhver pris.

”Vildanden” bliver ofte tolket ud fra scenen mellem Relling og Gregers Werle. Der er fortolkere, der ser personerne som to sider af Ibsen, som en diskussion mellem Per Gynt og Brand, som Ibsen, der holder ”dommedag over sig selv”. En dramatiker kan ikke gøres ansvarlig for alt det, hans personer siger. Mennesker på scenen lyver lige så meget som mennesker i virkeligheden, og der kan siges mange sandheder, uden at sandheden bliver sagt.

Tolkningen af ”Vildanden” som en diskussion om livsløgnen kontra den absolutte sandhed glemmer en ”detalje”. ”Vildanden” slutter med, at en ung pige tager livet af sig. En ”sandhed”, der ikke kan redde et menneskeliv, fortjener ikke at kaldes sandhed.

Et andet udgangspunkt.
I 1898 fyldte Henrik Ibsen 70 år, og i den anledning kom der en udgave af hans samlede værker. Den er næsten komplet, kun skuespillet ”Når vi døde vågner” fra 1899 er ikke med. 1898-udgaven indledes med en fortale af Henrik Ibsen, trykt med en sirlig håndskrevet tekst. Her skriver Ibsen, at hans ønske er, at hans nye unge læsere vil gennemlæse og gennemleve alle hans skuespil i den rækkefølge, de er skrevet. Det er noget af en opfordring. Henrik Ibsens dramatiske forfatterskab strakte sig over 50 år, han skrev et nyt skuespil ca. hvert andet år. Baggrunden for Ibsens ønske må være, at han oplevede, at hans skuespil var skrevet i en logisk rækkefølge, at der var en sammenhæng i hans dramatik.

”Vildanden” udkom 1884. 1879 udkom ”Et dukkehjem”, som blev et gennembrud for det realistiske teater, og det var den form, Henrik Ibsen udviklede i de næste skuespil. ”Et dukkehjem” slutter med, at Nora forlader sin mand og sine børn. 1881 udkom ”Gengangere”. Her er hovedpersonen Fru Alving, som bliver i et fornedrende ægteskab, og som selv efter mandens død forsvarer hans eftermæle. I stykket spiller en kønssygdom en vigtig rolle. Det vakte en voldsom forargelse. Ibsen blev heftigt angrebet, ikke kun af konservative samfundsstøtter, men også af hans tilhængere blandt de liberale kræfter.

To år efter kommer ”Vildanden”, og så følger med to års mellemrum et skuespil med en kvinde i en central rolle. 1886 ”Rosmersholm” med Rebekka West, veninden med den farlige indflydelse, 1888 ”Fruen fra havet” med Ellida Wangel, der kan blive i sit ægteskab, fordi hun kan handle i frihed. 1890 Hedda Gabler, den farlige Hedda, general Gablers datter, gift med Jørgen Tesman, men i titelen har hun bevaret sit pigenavn, og endelig 1892 ”Bygmester Solness”, hvor Hilde Wangel, yngste datter fra ”Fruen fra havet” vender tilbage som ung kvinde og udfordrer den aldrende bygmester. Ser vi bort fra ”En folkefjende”, så har vi i de stykker seks centrale kvindefigurer.

En syvende kvinde?
Er der i ”Vildanden” en syvende kvinde, som ikke er med i de andre skuespil? ”Vildanden” er Ibsens mest personlige skuespil. Han havde svært ved at slippe det, da han havde skrevet det færdigt. ”Menneskene i mit skuespil er blevet mig kære” skrev han til sin forlægger. Gamle Ekdals deroute og bankerot svarer til det, der skete med Ibsens far. Familien måtte flytte fra et stort hus i

Skien til et tidligere sommerhus på landet i Venstøp. Loftet på Venstøp minder om loftet i ”Vildanden”. En konkret detalje fra virkeligheden går igen i ”Vildanden”. Den bog, som Hedvig læser ”Harrison’s History of London” fandtes i hjemmet på Venstøp. Ibsen var 7 år, da faderen gik fallit. Han var 14 år, da han rejste fra Skien. Han vendte aldrig tilbage. Den eneste person, han bevarede kontakten til, var en søster. Søsteren hed Hedvig. Ibsen mente, at Hedvig var en vigtig person i skuespillet.

Den syvende kvindeskikkelse er barnet, der er ved at blive voksent. Det vi i dag kalder en teenager. Denne bearbejdelse af ”Vildanden” tager udgangspunkt i, at Hedvig er skuespillets hovedperson.

Fra forfortolkning til fortolkning.
Det er ikke en egentlig fortolkning, at Hedvig er hovedpersonen i ”Vildanden”. Det er kun en måde at opleve teksten på. Et andet aspekt af den tidligere omtalte ”hermeneutiske cirkel” er, at der forud for en fortolkning findes en **for**fortolkning. Oplevelsen af Hedvig som hovedperson kan være en **for**fortolkning, som ved nærmere analyse kan føre til en fortolkning.

Henrik Ibsen havde en særlig evne til med få ord at karakterisere sin hovedperson og hendes oplevelse af de omgivelser, hun er sat i. Nora i ”Et dukkehjem” venter på, at ”det vidunderlige” skal ske, og da det ikke indtræffer, forlader hun hjemmet. Ellida i ”Fruen fra havet” oplever ”det skræmmende og det dragende”, og Hilde i ”Bygmester Solness” søger ”det spændende”. I ”Vildanden” er det Hedvig, der har det særlige udtryk: ”Det her synes jeg er underligt”.

Det er i Hedvigs undren, vi nærmer os en fortolkning. Hun er tilskuer til et underligt spil, som hun ikke kan holde sig fri af. Hendes undren bliver til bekymring. Hun føler sig ansvarlig og skyldig for det, der sker, og til sidst kan hun ikke leve i det. Ud fra en **for**fortolkning af, at Hedvig er hovedpersonen, kan vi komme frem til en fortolkning, der kunne hedde: ”I en familie, hvor der er hemmeligheder og løgne, vil barnet føle sig ansvarlig og skyldig”. Denne bearbejdelse af ”Vildanden” bygger på denne fortolkning.

Det er en fortolkning, som betyder, at ”Vildanden” opfattes som et realistisk skuespil. Stykket er, på grund af den særlige betydning som stykkets vildand tillægges, blevet opfattet som et symbolsk drama. Men vildanden er ikke noget symbol. Et symbol er noget fra den virkelige verden, som henviser til begreber fra en anden og højere verden. Det kan repræsentere tro og lidelse: Korset som symbol, eller kærlighed og smerte med hjertet som symbol. Et symbol kræver en fælles referenceramme. Vildanden er en virkelig fugl og har sin egen historie. Den blev skamskudt og bed sig fast på bunden, men blev hentet op af en hund. Nu lever den på loftet i ret uvirkelige, men dog konkrete omstændigheder. Forskellige personer bruger den som billede, når de karakteriserer andre personer. Det gælder beskrivelsen af gamle Ekdal, der har bidt sig fast på bunden og ikke kan komme op. Gregers Werle siger til Hjalmar: ”Du har meget af Vildanden i dig”, og han finder sin mission i tilværelsen ved som en hund at hente ham op fra bunden.

Hedvig og Vildanden.
Vildanden har en særlig betydning for Hedvig. Den er vigtig for hendes forestillingsverden og fantasiverden. ”Det er min vildand” siger hun. ”Hun er en rigtig vild fugl, og det er så synd for hende. Hun har ingen at holde sig til, har ingen familie ligesom kaninerne, og hønsene har så mange, de har været kyllinger sammen med. Men det mest forunderlige ved vildanden er, at der er ingen, der kender hende, og ingen, som ved, hvor hun kommer fra”. Der sker i samtaler med Gregers Werle. Han bliver en slags katalysator for hendes tanker, og efter at Hjalmar ikke vil kendes ved hende, siger hun: ”Jeg tror, jeg forstår, hvad det er. Måske er jeg ikke fars rigtige barn. Mor kan jo have fundet mig. Og nu har far fået det at vide. Sådan noget har jeg læst om. Men derfor kunne han jo godt holde lige så meget af mig. Ja næsten mere. Vildanden har vi jo også fået som gave, og alligevel holde jeg så meget af den”. Det er efter dette, at Gregers foreslår Hedvig at skyde vildanden, og det får forfærdelige konsekvenser. Hedvigs død opfattes af nogle fortolkere som et ”sonoffer”, næsten som i en græsk tragedie. Det er blot svært at få forstå, hvad det er, Hedvig soner og for hvem. ”Inden ni måneder er Hedvig ikke andet et smukt deklamationstema”, siger Relling om Hjalmar, ”så skal De høre ham sylte sig ind i følelser, selvmedlidenhed og selvbedrag og høre ham tale om ”det fra faderhjertet for tidligt frarevne barn””. Fortolkningen af ”Vildanden” som et realistisk skuespil med Hedvig som hovedperson er en fortolkning, som det er muligt at vise og gestalte. Det er noget sværere at medvirke i et symbolsk spil og at skyde sig som sonoffer.

Bearbejdelse af ”Vildanden” ud fra fortolkningen

”Vildanden” er et skuespil i fem akter. 1. akt foregår hos grosserer Werle. Han holder en hjemkomstfest for sin søn, Gregers Werle. Hjalmar Ekdal er som Gregers’ gamle ven inviteret med. De sidste fire akter foregår hjemme hos Hjalmar Ekdal. Der er et tidssammenfald mellem 1. og 2. akt. 2. akt begynder med, at Hedvig og hendes mor Gina venter på at far, Hjalmar Ekdal, kommer hjem fra festen. Men først kommer gamle Ekdal, Hjalmars far, der havde forvildet sig ind i det fine middagsselskab, derefter Hjalmar og til sidst Gregers Werle.

Denne bearbejdelse af ”Vildanden” er i 4 akter, begyndende med den oprindelige 2. akt: Hedvig og Gina ”der venter på far”. De personer, der kommer fra festen, bringer så at sige den oprindelige 1. akt med sig. Andre personer fra 1. akt kommer senere i handlingen. I 2. akt kommer grosserer Werle for at tale med sin søn, der har lejet et værelse hos familien Ekdal. I deres dialog er indarbejdet tekst fra deres samtale i den oprindelige 1. akt. I 3. akt kommer Fru Sørby for at fortælle, at hun skal giftes med grosserer Werle. Hun har det gavebrev med til Hedvig, der får skæbnesvangre konsekvenser.

Formålet med et ændre skuespillet fra 5 til 4 akter er at gøre Hedvig til en mere central person i skuespillet. Hun er ikke med i 1. akt, men vi oplever festen gennem hendes forestilling om, at ”far er til stort middagsselskab hos grosserer Werle”, og ”at han har lovet fru Sørby at tage noget godt med til mig fra festen”. Det forstærkes af Ginas udsagn om, ”at der findes godt af gode sager i det

hus, kan du tro". I denne bearbejdelse er Hedvig desuden mere med i de øvrige 4 akter end i originalen. Hun er til stede i begyndelsen og slutningen af hver akt, og nogle handlinger opleves med hende til stede. Dette oplever jeg som en forstærkning af Ibsens intentioner. Et tydeligt eksempel er den centrale scene i 4. akt mellem Relling og Gregers Werle. Den foregår på Hedvigs fødselsdag, efter at hun på Ginas ordre har forladt stuen. Hun kommer ind umiddelbart efter Rellings ord om livsløgnen og gennemsnitsmennesket, og Relling forlader stuen med disse ord til Hedvig: "Nå, vildandemor, nu går jeg ned og ser, om fatter ligger og funderer på den mærkelige opfindelse". En dobbelt hentydning til Hedvigs vildandeunivers og til Hjalmar Ekdals livsløgn. Derefter henvender Gregers Werle sig med en "ideal fordring" til Hedvig, en fornyet opfordring til hende om at skyde vildanden: "Jeg tror stadig på dig, Hedvig".

Den skjulte Ibsen.

Begrebet "den skjulte Ibsen" er her citeret fra bogen "Seks studier i Ibsen" af Arild Haaland (Gyldendal Norsk Forlag 1965). Han forklarer det på to måder. Den ene er "det, som digteren aner uden at kende de kendsgerninger, som først bliver tydelige med eftertidens øgede indsigt". Oplevelsen af Hedvig som en pige, der føler sig skyldig og ansvarlig på grund af de løgne og hemmeligheder, der findes i familien, rummer en viden, som er blevet "tydelig med eftertidens øgede indsigt", men det var en viden, som Ibsen anede, og som er rendyrket i denne bearbejdelse. Den anden måde, som "den skjulte Ibsen" forklares på, er "det, som digteren selv ser, men er for sky eller for stolt til at vise frem". Det kan være derfor, at Ibsen så sjældent viser sin personlige baggrund i sine skuespil. Jeg har tidligere argumenteret for, at "Vildanden" er Ibsens mest personlige skuespil. Det fremgår mest af de sidste 4 akter af det oprindelige skuespil, og er derfor tydeligst i denne fire-akts bearbejdelse.

"Den skjulte Ibsen" er en stor udfordring for en bearbejder. Denne udgave er forkortet og redigeret i forhold til den oprindelige "Vildanden", men der er kun anvendt tekst, som Ibsen har skrevet. Men viden om "den skjulte Ibsen" har resulteret i en tolkning, som gør, at begge dele af "den skjulte Ibsen" er blevet synligere.

Om GENGANGERE

"Gengangere" fra 1881 blev en skandale, da det udkom. Publikum var ikke parat til et skuespil, hvor Ibsen så åbent omtalte en kønssygdom. Det fik urpremiere i Chicago. I Danmark blev det først opført i 1898, i Tyskland fik det politiforbud, og der gik mange år før 1. oplag af skuespillet blev udsolgt. Ibsen blev heftigt angrebet ikke kun af de konservative samfundsstøtter, men også hans tilhængere blandt de liberale foregangsmænd tog afstand for stykket. Henrik Ibsens svar var "En folkefjende" om doktor Stockmann, der vil afsløre forureningen ved det lokale bad og oplever at flertallet "den kompakte majoritet" aldrig har ret.

"Gengangere" er et næsten klassisk skuespil, der overholder stedet, handlingen og tidens enhed. Det foregår i løbet af det døgn, hvor asylet skal indvies. Der er kun få personer, som alle er vigtige for handlingen. Temaet for stykket ligger allerede i titlen, som ikke kun hentyder til den sygdom, som Oscar har arvet efter sin far, men til alle "gengangere" eller som fru Alving siger det i samtale med pastor Manders:

”Jeg tror næsten vi er gengangere alle sammen pastor Manders. Det er ikke kun det vi har arvet fra far og mor som går igen i os. Det er alle slags meninger og al slags gammel og afdød tro. Det er ikke levende i os, men sidder alligevel i os, og vi kan ikke blive det kvit”. Fru Alving kommer frem til, at et samfund med gengangere dræber livsglæden. Her er ikke nogen livsglæde kun fornøjelser, og i et sådant samfund har man ikke noget mål med livet kun et embede.

Bearbejdelsen

Bearbejdelse er en tilrettelæggelse af en tekst til en opførelse. Der er klart, at det kræver en bearbejdelse, hvis man vil overføre en tekst fra en form til en anden eller fra et medie til et andet. Men hvorfor bearbejde en dramatisk tekst? Ovenikøbet en klassisk tekst af en stor dramatiker?

Henrik Ibsen skrev sin tekst for er læsende publikum. Selvfølgelig var det også med henblik på opførelse, men Ibsen havde sin hovedindtægt fra sine bøger. Aftalerne for opførelsesafgift var ikke særlig fordelagtige for dramatikeren.

Ibsens skuespil regnes i dag for klassikere, men da de blev skrevet var de i høj grad nutidige skuespil. Vi spiller stykkerne i dag fordi emner og problemer stadig opleves som relevante, ja og så fordi det er stor dramatik. Alligevel kan tonen i stykkerne virke gammeldags, men det skyldes at Ibsen skrev ud fra de konventioner, som fandtes i det samfund, han beskrev. Et eksempel er, de mange gange personer nævner hinandens stillinger og navne: ”Pastor Manders”. ”Fru Alving” ”Jomfru Engstrand” osv. Når det hele tiden gentages, så bliver det en konvention, og det mister sin betydning. Det er meget stærkere, når det kun bruges at personerne, der vil opnå noget med deres tiltaleform, f.eks. siger Engstrand ”Pastor Manders” i næsten hver sætning, og det får en stor betydning den ene gang Manders siger ”Helene” til fru Alving.

En bearbejdning og en stramning af en tekst bygger på en tolkning. Der er tale om en rendyrkning af stykkets motiv, således af gengangermotivet kommer stærkere frem. Der skal tages hensyn til personernes udvikling, så der både er ”nul huller” og plads for nye opdagelser og indsigter hos personerne, som da Fru Alving indser, at hun har været med til at dræbe livsglæden hos sin mand.

”Gengangerne” er et utroligt stramt stykke, som gennemspilles med en ubønhørlig konsekvens. Målet for denne bearbejdelse har været en opførelse, der fastholder et publikum i 90 minutter uden pause.

”Den skjulte Ibsen”

Begrebet ”den skjulte Ibsen” er her citeret fra bogen ”Seks studier i Ibsen” af Arild Haaland (Gyldendal Norsk Forlag 1965) Han forklarer det på 2 måder. Den ene er ”det som digteren aner, uden at kende de kendsgerninger, som først bliver tydelige med eftertidens øgede indsigt”. Den anden er ”det som digteren selv ser, men er for sky eller for stolt til at vise frem”. Det sidste hentyder til Henrik Ibsens modvilje til for tydeligt at vise sin private baggrund i sine værker. Der kan også være en anden grund til at skjule sig. Ibsen havde en stor taktisk forståelse for, de krav ”anstændigheden” og censuren stillede. Alligevel gik det som bekendt galt i ”Gengangere”, hvordan han endda undlod at nævne kønssygdommen ved navn.

I ”Gengangere” spiller kønssygdommen en afgørende rolle både for udviklingen i stykket og som metafor for al ”gengangeri”. I dag ved vi, at syfilis ikke er en arvelig sygdom, men at den overføres seksuelt. Personerne i stykket har ikke den viden. De mener ”at fædrenes synder nedarves på børnene”. Selv lægen i

Paris tror på arveligheden. Vi kan ikke med bestemthed vide, hvad Ibsen vidste, eller hvad han anede, og hvad han egentlig ville have sagt om grunden til Osvalds sygdom.

Hvis sygdommen er arvelig, så kan den jo kun overføres ved seksuel aktivitet. Inden Osvald får sandheden at vide om sin far, så er ”den ubegribelige sandhed” for ham, at han skulle have afholdt sig fra ”dette jublende lyksalige ungdomsliv med kammeraterne”, men der er jo også den mulighed, som ”den skjulte Ibsen” aldrig ville kunne have omtalt, nemlig muligheden for at sygdommen kunne have været overført af faderen, altså incest.

”Den skjulte Ibsen” er en stor udfordring for en bearbejder, men det er rigtigst at lade det forblive skjult og kun anvende tekst, som Ibsen har skrevet. Det udelukke dog ikke, at instruktør, skuespillere og publikum ud fra anelser fra Ibsens samtid og viden fra sin egen tid kan tolke teksten så ”den skjulte Ibsen” bliver mere synlig.